

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.115>

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Мурачов Р.В.,

аспірант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Мурачов Р.В. Особливості взаємодії України та Міжнародного кримінального суду: правові аспекти.

У статті досліджено основні передумови створення Міжнародного кримінального суду. З'ясовано, що міжнародне співтовариство тривалий час намагалося сформувати стандарти міжнародного правосуддя та побудувати повноцінний, незалежний, постійно діючий міжнародний судовий інститут. У 2002 році на підставі Римського статуту створено Міжнародний кримінальний суд, основним принципом діяльності якого є принцип комплементарності (доповнюваності), тобто пріоритет при здійсненні кримінальної юрисдикції надається національним судовим системам. Основним завданням МКС є посилення національної спроможності України з питань розслідування, а також розгляду найтяжчих міжнародних злочинів. Україною Римський статут було підписано ще у січні 2000 року, чим зроблено перший крок щодо приєднання до цього документу, проте до цього часу його не ратифіковано. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Розглянуто правові аспекти щодо взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, передумови внесення змін у національне законодавство. Здійснено аналіз основних законодавчих змін, внесених у період з 2016 по 2022 роки – закони України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Розглянуто заяви України щодо визнання юрисдикції МКС, висновки прокурора та канцелярії МКС. Проаналізовано умови співпраці як держав-учасниць, так і держав, які не є учасницями, з МКС при проведенні розслідування. Розглянути наслідки відмови від співпраці. Зроблено висновок, що ратифікація Україною Римського статуту надасть їй можливість бути повноправним учасником у процесах МКС, права організаційного та процесуального характеру, а

також додаткові гарантії щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжких злочинів винних осіб, обмеживши вирішення цього питання винятково внутрішніми засобами, що можуть виявитися неефективними.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, кримінально-правові відносини, національне законодавство, Римський статут, ратифікація, стандарти міжнародного правосуддя.

Murachov R. Peculiarities of interaction between Ukraine and the International criminal court: legal aspects.

The article examines the main prerequisites for the creation of the International Criminal Court. It has been found that the international community has been trying for a long time to form the standards of international justice and to build a full-fledged, independent, permanent international judicial institution. In 2002, on the basis of the Rome Statute, the International Criminal Court was established, the main principle of which is the principle of complementarity, that is, the priority in the exercise of criminal jurisdiction is given to national judicial systems. The main task of the International Criminal Court is to strengthen Ukraine's national capacity to investigate and deal with the most serious international crimes. Ukraine signed the Rome Statute back in January 2000, taking the first step towards joining this document, but it has not been ratified yet. Ukraine can recognize the jurisdiction of the International Criminal Court under the conditions defined by the Rome Statute of the International Criminal Court. Legal aspects of Ukraine's interaction with the International Criminal Court, prerequisites for making changes to national legislation are considered. An analysis of the main legislative changes made in the period from 2016 to 2022 was carried out - the laws of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)" and "On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding cooperation with the International Criminal Court". The statements of Ukraine regarding the recognition of

the jurisdiction of the International Court of Justice, the conclusions of the prosecutor and the office of the International Court of Justice were considered. The conditions of cooperation of both participating states and non-participating states with the ICC during the investigation were analyzed. Consider the consequences of non-cooperation. It was concluded that Ukraine's ratification of the Rome Statute will give it the opportunity to be a full-fledged participant in the processes of the International Criminal Court, organizational and procedural rights, as well as additional guarantees regarding criminal prosecution for particularly serious crimes of guilty persons, limiting the resolution of this issue exclusively to internal means, which may be ineffective.

Key words: International Criminal Court, criminal-legal relations, national legislation, Rome Statute, ratification, standards of international justice.

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу міжнародне співтовариство намагалося сформувати стандарти міжнародного правосуддя та побудувати повноцінний, незалежний, постійно діючий міжнародний судовий інститут, ключовим завданням якого стало б забезпечення притягнення до відповідальності осіб, яких звинувачують у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів [1, с. 542]. Зростання кількості збройних конфліктів та війн (наслідки Першої та Другої світових війн, які вимагали об'єктивного покарання за масове вбивство людей; розпад колишньої Югославії та заснування Міжнародного трибуналу для покарання осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Югославської федерації; збройні конфлікти в Руанді та ін.) «... змусило ряд країн дійти згоди про неприпустимість безкарності» [2, с. 397] щодо найбільш тяжких злочинів та необхідності якнайшвидшого їх запобігання. На початку ХХ століття це питання набуло особливої актуальності, що і стало основною передумовою створення Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), який розпочав свою діяльність у липні 2002 року на підставі міжнародного договору – Римського статуту, до компетенції якого віднесено розслідування таких злочинів як геноцид, злочини проти людства, воєнні злочини, а також агресії. Створення МКС стало важливою подією в історії міжнародного права.

Україною Римський статут було підписано ще у січні 2000 року, чим зроблено перший крок щодо приєднання до цього документу, проте до цього часу його не ратифіковано. На важливості та невідворотності ратифікації Україною цього міжнародного документу вказує низка обставин. У першу чергу це стосується повномасштабного

вторгнення країни-агресора в Україну. Кількість жертв, ступінь та обсяг загроз сприяло тому, що українська політична спільнота акцентувала увагу на актуальності ратифікації Римського статуту, що надасть можливість розробити дієвий механізм притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, які скоєно в Україні. Необхідність ратифікації пов'язана із соціально-політичними зобов'язаннями України, адже Україна «неодноразово декларувала визнання основних прав людини у міжнародних документах та зобов'язувалась всіляко сприяти їх дотриманню» [3]. Крім того, Україною підписано та ратифіковано практично всі міжнародні акти, положення яких знайшли своє відображення у Статуті МКС.

Вищевикладене свідчить про потребу додаткового дослідження питання щодо взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом та правових перспектив, які набуває Україна за умов якнайшвидшої ратифікації Римського статуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо передумов створення та юрисдикції Міжнародного кримінального суду, взаємодії з Україною у своїх наукових працях досліджували Ю.В. Аносова, О.Н. Ведерникова, В.В. Гутник, Н.В. Дрьоміна, А.С. Славко, М.І. Смирнов, Т.Л. Сироїд, М.І. Хавронюк, Я.Т. Яворський та інші. Разом з тим, незважаючи на наявність наукових напрацювань вчених, суттєвих змін, внесених в останні роки у вітчизняному законодавстві, проблематика взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, а також ратифікації Римського статуту у зв'язку із повномасштабним вторгненням на територію України країна-агресора набуває все більшої актуальності.

Метою статті є дослідження основних передумов створення Міжнародного кримінального суду, визначення порядку взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, надання пропозицій щодо шляхів їх урегулювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 12 (2) Римського статуту «держави зобов'язані здійснювати свою кримінальну юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за міжнародні злочини, і пріоритет надається національним судовим системам» [4]. Основою діяльності МКС є принцип комплементарності (доповнюваності – «доповнює національні системи кримінального правосуддя»), передбачений ст. 1 Римського статуту, у разі коли вони не бажають або не можуть неупереджено проводити будь-які розслідування та притягати до відповідальності можливих суб'єктів злочину, жодним чином їх не замінюючи та не виключаючи їх юрисдикцію. Таким чином, «... ключовим завданням МКС, як слушно зазначає В.І. Смирнов, є саме посилення національної спроможності України з питань розслідування, а також розгляду найтяжчих міжнародних злочинів [2, с. 398].

Відповідно до статті 124 Конституції України «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [5].

Зазначимо, що на виконання ст. 151 Конституції України, у 2001 році Президент України звертається до Конституційного суду України щодо ухвалення рішення щодо відповідності Римського статуту Конституції України. Разом з тим, на думку Президента, окремі положення Римського статуту суперечать Конституції України (мова йшла, зокрема, про принцип комплементарності, а також ст. 124 Конституції України «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [5].

Конституційним Судом України було ухвалено рішення про те, що ратифікація Римського статуту суперечить Конституції України через принцип комплементарності. Окрім того, МКС доповнює національні органи юстиції та долучається до розгляду справ, лише коли вони не здійснюватимуть своїх функцій, але при цьому МКС може здійснювати свої повноваження та функції на території будь-якої держави-учасниці і має повноваження на те, щоб вирішити, що будь-яка справа є прийнятною, якщо держава не бажає чи не здатна проводити неупереджене розслідування чи кримінальне переслідування. Конституція ж України не передбачає наявності юрисдикції, яка доповнює українську систему, відповідно, потребує внесення змін [6].

Варто зазначити, що Римським статутом передбачено механізм «обмеженої ратифікації» (держава, яка не ратифікувала Римський статут, має можливість визнати юрисдикцію МКС у деяких справах, подавши про це відповідну заяву). Україна скористалася спеціальною процедурою визнання юрисдикції МКС для держав, які не приєдналися до Римського статуту та подала до МКС заяви про визнання юрисдикції МКС за відповідними статтями.

Так, зокрема, у період з 2014 по 2015 роки Україною зроблено дві заяви щодо визнання юрисдикції МКС:

– квітень 2014 «... щоб встановити, притягнути до відповідальності і засудити організаторів і співучасників діянь, вчинених на території України протягом періоду з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року» [7] (події Євромайдану та дії колишнього Президента України Януковича В.Ф. і посадових осіб з його оточення);

– вересень 2015 року «Україна визнає юрисдикцію МКС щодо «злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних на території України починаючи з 20 лютого 2014 року і по теперішній час (ст. 7 та 8 Римського статуту), які при-

звели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства» (заява стосується вищих посадових осіб Російської Федерації та керівників «терористичних організацій» – «ДНР» та «ЛНР», має невизначений термін дії та стосується подій, які відбулися по теперішній час) [8; 9, с. 132].

Прокурор МКС Фату Бенсуда за результатами попереднього вивчення ситуації в Україні за критеріями, які є обов'язковими для відкриття розслідування (юрисдикція, прийнятність та інтереси правосуддя), дійшла висновку: на даний час «існують розумні підстави вважати, що широкий діапазон діянь, скоєних в контексті ситуації в Україні, становлять воєнні злочини і злочини проти людяності в межах юрисдикції МКС» [10].

Крім того, Канцелярія Прокурора МКС, за результатами попереднього аналізу предметної юрисдикції, дійшла висновку що злочини проти людяності та воєнні злочини були скоєні також в Криму та на Сході України. Країна-агресор заперечила цей факт та наголосила, що Крим – це частина Російської Федерації, відповідно, Україна не може заявити про юрисдикцію МКС. Разом з тим, відповідно до норм міжнародного права, у жодному разі не можна анексувати територію насильно. Розглянемо, як приклад, висновок Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй про відповідність міжнародному праву односторонньої декларації незалежності по відношенню до Косова: «незаконність декларації про незалежність виникає не через односторонній характер таких декларацій, а в силу того, що вони були пов'язані або могли бути пов'язані з незаконним застосуванням сили або іншими порушеннями норм міжнародного права, зокрема, імперативними (jus cogens)» [9, с. 153; 11].

Акцентуємо також увагу на тому, що Римським статутом (ч. 9) визначено, що як держави-учасниці, так і держави, які не є учасницями, повинні при проведенні розслідування співпрацювати з МКС (надавати відповідні документи, збирати докази, опитувати осіб, проводити розшук та затримання, доставку осіб до суду). Відмова від співробітництва з МКС може мати негативні наслідки для України. Статтею 87(5)(b) передбачено: що «у випадку, коли держава, яка не є учасницею даного Статуту, але яка досягла спеціальної домовленості або уклала угоду з Судом, відмовляється співпрацювати стосовно виконання прохань відповідно до будь-якої такої домовленості або угоди, Суд може проінформувати про це Асамблею держав-учасниць або, в тих випадках, коли це питання передається Суду Радою Безпеки, – Раду Безпеки» [4].

Продовжуючи аналіз зазначимо, що у 2016 році Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [12] (набув чинності у середині 2019 року) до Конституції України було внесено зміни щодо ви-

знання юрисдикції МКС (усунуто правові перешкоди до ратифікації Римського статуту та забезпечено передумови щодо співробітництва з МКС). У 2022 році прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [13], відповідно до якого Кримінальний процесуальний кодекс доповнено розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким визначено обсяг та порядок взаємодії з національними правоохоронними та судовими органами України у частині, що стосується розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС. Під його дію підпадають громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які «на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України» [13].

Таким чином, у період з 2016 по 2022 роки законотворцями зроблено суттєві кроки щодо приведення національного законодавства у відповідність до Римського статуту. Що стосується безпосередньо ратифікації Україною Римського статуту, то вона не лише наблизить її до стандартів у сфері верховенства права та дотримання прав людини, але й сприятиме боротьбі з тяжкими злочинами, що загрожують миру, безпеці та добробуту світу [4]. Тобто, ратифікація Римського статуту – продовження здійснення обраної Україною на міжнародній арені кримінально-правової політики – необхідна умова щодо її стабільності та ефективності.

Висновок. Підсумовуючи, ми дійшли наступного висновку. Упродовж тривалого часу міжнародне співтовариство намагалося сформувати стандарти міжнародного правосуддя та побудувати повноцінний, незалежний, постійно діючий міжнародний судовий інститут. У 2002 році на підставі Римського статуту було створено Міжнародний кримінальний суд, основне завдання якого – посилення національної спроможності України з питань розслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів. Україною Римський статут було підписано у січні 2000 року, проте не ратифіковано. Відповідно до норм Римського статуту, держава, яка не ратифікувала Римський статут, має можливість визнати юрисдикцію МКС у деяких справах, подавши про це відповідну заяву (механізм «обмеженої ратифікації», який застосувала Україна при поданні відповідних заяв у 2014 та 2015 роках).

У період з 2016 по 2022 роки законотворцями зроблено суттєві кроки щодо приведення національного законодавства у відповідність до Римського статуту (прийнято закони України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом»).

Ратифікація Україною Римського статуту надасть їй можливість бути повноправним учасником у процесах МКС, права організаційного та процесуального характеру, а також додаткові гарантії щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжких злочинів винних осіб, обмеживши вирішення цього питання винятково внутрішніми засобами, що можуть виявитися неефективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смирнов М.І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії Росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542–546.
2. Смирнов М.І. Особливості співробітництва України з міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії Росії проти України. *Право і суспільство*. Серія: «Міжнародне право». 2023. №1. С. 395–402.
3. Кучевська С.П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. Львів. 2009. 331 с.
4. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 № 3-в/2001 (справа N 1-35/2001) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.
7. Про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призве-

- ли до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року: постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 13. Ст. 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>.
8. Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 12. Ст. 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.
 9. Україна та Міжнародний кримінальний суд. Звіт міжнародної групи Global Rights Compliance. Київ. 2021. 390 с.
 10. У МЗС привітали висновок Міжнародного кримінального суду у справі щодо ситуації в Україні. 11.12.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mks-vysnovok-mzs/30997138.html>.
 11. МС ООН, відповідність міжнародному праву односторонньої декларації незалежності по відношенню до Косова, Консультативна думка, Звіти МС ООН (2010). п. 81. С. 403.
 12. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
 13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.